

HÖLGGYEL (ford. Bor Ambrus, GRUPPENBILD MIT DAME, 1971). Ez a megformált regény stílusát tekintve – most már látjuk, nem véletlenül – a dokumentarista irodalom paródiája. Egyik fő jelenete, a szemetesek happeningje, mély ironiával, szakrális értékeket véd. A regény világán kívül azonban folytatódik az antiművészet gyakorlata és elmélete – neve most posztmodern, elmélete a dekonstruktivizmus. Nagy kérdés: milyen kontextusban beszélhetünk pozitívan róluk?

Jegyzetek

1. Thomas Mann: GESAMMELTE WERKE. Frankfurt am Main, Fischer Verlag, 12. kötet, 972. o.
2. Valamennyi idézet esetében a német lelőhelyet adjuk meg, a következő jelzetekkel: E I–III – ESSAYISTISCHE SCHRIFTEN UND REDEN, 1–3. kötet; J I – INTERVIEWS. Sajtó alá rendezte: Bernd Balzer, Köln, Kiepenheuer und Witsch, 1978; R I–IV – ROMANE UND ERZÄHLUNGEN, 1–4. kötet. Sajtó alá rendez-

te: Bernd Balzer, Bornheim-Merten. Lamuv Verlag, Köln, Kiepenheuer und Witsch, 1987.

3. Lásd az utalást az ulmi happeningre az EGY SZOLGÁLATI ÚT VÉGÉ-ben (Büren professzor szakértői véleménye): „sőt egyszer még a Bundeswehr lökhajtásos vadászgépeinek motorjai is közreműködtek néhány pillanatig efféle műalkotás létrehozásában” (R III,564).

Kalmár Melinda

AZ IDEOLÓGIÁKÖZVETÍTŐ NYILVÁNOSSÁG SZERKEZETVÁLTOZÁSA (1948–1958)

A Központi Vezetőség 1953. júniusi határozata a gazdasági hibák mellett a korábbi ideológiai munkát is elmarasztalta, mert a párt az ideológiai kérdéseket „szinte albertbe adta” egyetlen embernek, azaz Révai Józsefnek, aki 1953 nyaráig népművelési miniszterként nemcsak a kulturális élet és az irodalmi ügyek irányítója, hanem a sajtó és a rádió felügyelője is volt. A júniusi határozat kimondja, hogy a párt sajtója, a *Szabad Nép* és a *Társadalmi Szemle* a konkrét magyar vonatkozásokat illetően nem foglalkozott eléggé az elméleti-politikai kérdésekkel. Az ideológiaformálás módszereit ezért meg kell változtatni úgy, hogy közben a párt- és az államvezetés között megfelelő viszonyt kell kialakítani.

(Az első formáció – 1948–1954)

A kommunista vezetés a hatalom kiépítésének kezdeti szakaszában az ideológiai munkának, azaz (a) lojális közvélemény megteremtésének valóban nem tulajdonított különösebb jelentőséget. A meggyőzéssel, érveléssel szemben egyfelől előnyben részesi-

tette az adminisztratív módszereket, az ellenfelek kiszorítását a politikai életből, másfelől elegendőnek vélte, ha a politikai hatalom egyik kulcsembert, a négyes fogat egyik tagját bizza meg az ideológiai keretek, vagyis a hazai viszonyokra alkalmazott kommunista elmélet kidolgozásával és a megfelelő intézmények megszervezésével.

A sajtóval kapcsolatban a párt taktikája 1947 őszeig az volt, hogy szovjet segítséggel ellenőrzése alatt tartotta a papírgazdálkodást, és papírhiányra hivatkozva a *lapkiadás struktúráját* oly módon alakította, hogy korlátozta általában a reggeli politikai napilapok és persze főképpen az ellenzékiek megjelenési lehetőségeit, míg a sajtószabadság látszatát fenntartva hozzájárult ahhoz, hogy bőségesen jelenjenek meg nem (párt)politikus, olvasmányos, színes magazinok és bulvárlapok.¹ Az MDP megalakulása, azaz a kommunista párt hatalomra jutása után viszont ez utóbbiak számát lényegesen csökkentették, a napilapok szerkesztőseit összevonták, és kialakították a sajtónak azt a szigorúan centralizált struktúráját, ami a nyolcvanas évek végén lezajlott rendszerváltásig többé-kevésbé változatlan maradt. A legfontosabb tudnivalókat az országos és megyei (központi) pártlap és a társadalmi szervek lapjai közölték, amelyek példányszámát adminisztratív úton (papírellátás), gazdasági előnyökkel (terjesztés premizálása) és politikai kampányokkal egyaránt földuzzasztották.

Miután a korábban kiszervezés alatt álló Tájékoztatásügyi Minisztériumot 1948 márciusában megszüntették, a sajtóval kapcsolatos adminisztratív ügyek a Miniszterelnökség sajtóosztályának hatáskörébe tartoztak, majd 1950-től a sajtó állami irányítását, a rádiót is beleértve, a Révai József vezetésével álló Népművelési Minisztérium Tájékoztatói Főosztálya látta el.

A pártellenőrzés középszintű hivatali szerve a Központi Vezetőség Agitációs és Propaganda Osztálya (APO) volt, de adminisztratív szerepe csak az 1955. márciusi visszarendeződést és hatalmi elbizonytalanodást követően nőtt meg jelentős mértékben. 1953-ig a szerkesztőségek, a szerkesztők és főszerkesztők leginkább *közvetlenül* a Politikai Bizottság tagjaitól kaptak utasítást, nemritkán magától a párt vezetőjétől, Rákositól.² Az újságírók társadalmi szervét, a MÚOSZ-t 1950 júniusában szervezték át, apparátusát és költségvetését a minimumra csökkentették, működése teljesen formális volt, elnöksége a minisztériumi (párt)döntéseket hagyta jóvá. A szervezet elsősorban a „*megyei és üzemi újságírók szövetsége*” volt.³

1952-ben az Agitációs és Propaganda Osztály egyik ülésén Révai József azt mondta, hogy MÚOSZ-ra azért van szükség, mert a többi szocialista országban is van.

A pártellenőrzés alá vont nyilvánosság intézményeinek alakítását nagymértékben befolyásolta az, hogy Révai a modern sajtó lehetőségeit nem használta ki. A lukácsi műveltség hatása alatt működő népművelési minisztert a nem művészeti sajtó kevéssé érdekelte, mert szerepét a közvélemény formálásában alábecsülte. Az ideológiateremtésnek és a politikai akarat közvetítésének más, sajátos formáját választotta, amit úgy szoktunk jellemezni, hogy az irodalomnak kiemelkedő szerepet szánt a társadalmi tudat átalakításában, vagy ahogyan akkoriban megfogalmazták: a nép nevelésében. Ez az elv azonban nemcsak azt jelentette, hogy az irodalom a saját társadalmi funkciójához képest kiemelt szerepet játszott, amikor közvetlenül részt kellett vennie a politikai agitációban, hanem azt is, hogy a nyilvánosság intézményeinek kialakítása és a meghatározó kulturális ideológia konzervatív módon *irodalmi jellegű* volt.

Ez az esztétizáló ideológiaképzés, amely stratégiáját a szocialista realizmus megvalósíthatóságának eszméjére és egy kialakítandó *irodalmi/irodalmár elite*re alapozta, leg-

inkább az érzelmekre akart hatni, didaktikus és kultikus volt. Kiválasztott író(filozófus)-reprezentánsokat büntetett és jutalmazott, személyükön, sorsukon és műveiken keresztül bemutatva és felmutatva a követendő mintát.⁴

A szervezeti élet reprezentánsa maga az Írószövetség volt, amelynek pártszervezete 1950–51-től egybegyűjtötte az összes párttag író, akik korábban különböző pártalapszervezetekhez tartoztak (például az MTI-hez, rádióhoz, az egyetemhez). Paradox módon éppen ez a centralizálás tette lehetővé, hogy a szigorúan ellenőrzött társadalmi lét keretei között kialakuljon egy olyan fórum, amely végül a hatalmi szándék ellenére valódi nyilvánosságként működött, és az ellenállás egyik központjává válhatott. A sajtó (párt)szervezeti élete ezzel szemben széttagoltabb volt, mivel az újságíróknak nem volt egységes pártszervezetük, s így a szerkesztőségek pártalapszervezeteihez tartoztak.⁵ Ennek egyik oka éppen a MŰOSZ szerepének alábecsülése volt, másrészt a szerkesztőségeket a hozzájuk kapcsolódó pártszervezettel könnyebben lehetett ellenőrizni. Az írószövetségihez hasonló ellenállás ezért nem is az újságíró-szövetségen belül alakult ki, hanem a párt központi lapjának szerkesztőségében, a *Szabad Nép* újságírói között, majd a Lapkiadónál és a *Magyar Nemzet*nél.⁶

(A formáció átalakulása – 1954–1955)

Az ideológiaközvetítés hatalmi gyakorlatában és a nyilvánosság szerkezetében szembeutó változás 1954-ben következett be, amikor megalakult a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala, s ezzel párhuzamosan megszűnt a Népművelési Minisztérium Tájékoztatási Főosztálya, az APO sajtóval foglalkozó dolgozóinak létszámát pedig jelentősen csökkentették. A hivatal létrejöttét megelőzte az ideológiai és propagandamunkát is bíráló júniusi határozat, Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése és Révai eltávolítása a hatalomból.

A Tájékoztatási Hivatal megalakulásával rövid időre megteremtődött a párttól elválasztott, önálló állami tájékoztatás intézménye, ami lényegét tekintve inkább alternatív párttájékoztatás volt. Fontos változást jelentett az is, hogy a hivatal a politikai információ közvetítését elsősorban a sajtóra és nem az irodalomra bízta, s ezzel megbontotta a több éve tartó anakronisztikus, irodalmias ideológiaközvetítés monolitikus rendjét. A Tájékoztatási Hivatal azonban formálisan és informálisan is megkettőzte a tájékoztatás struktúráját. A Minisztertanács határozata kimondta, hogy a minisztériumok és az országos szervek a sajtót országos jelentőségű kérdésekben csakis a hivatalon keresztül informálhatják.⁷ Ez esetben ez azt is jelentette, hogy a hivatalos párttájékoztatástól gyakran eltérő információval látták el a szerkesztőségeket. Az APO egyik jelentése 1955 tavaszán arról panaszkodik, hogy sokak véleménye szerint a sajtóirányításnak két vonala van: „[...] az egyik az állami vonal (Tájékoztatási Hivatal), amelyik inkább a »júniusi út híveinek« vonalát követi, a másik a pártvonal (Agit. Prop. Osztály), amelyik teljes egészében a »baloldali túlzók« vonalát érvényesíti. [...] Jellemző, hogy a szerkesztőségekben a »pártvonallal« szemben szívesebben fogadták az »állami vonal«, a Tájékoztatási Hivatal tájékoztatását, mert ez jobban szívük szerint való volt, nyitott kapukat hagyott, módot adott »egyéni« vélemények hangoztatására. Érezhető volt, hogy a Tájékoztatási Hivatal keresztezi az Osztály munkáját, és alkalmat nyújt az Agit. Prop. Osztály-ellenes nézetek terjedésére».⁸

A hivatal azonban nemcsak formális, hanem informális úton is terjesztette a híreket. Nagy szerepe volt ebben Vásárhelyi Miklósnak, aki ekkor a Tájékoztatási Hivatal elnökének, Szántó Zoltánnak a helyettese volt, de valójában ő irányította a munkát. Vá-

sárhelyi Miklós személyében a tájékoztatás élére olyan ember került, aki értett a sajtó ügyeihez, aki maga is újságíró volt, s aki összekapcsolta a felülről jövő tájékoztatást az újságírók alulról jövő mozgalmával.

A hivatal megszervezésekor maga köré gyűjtötte a hasonlóan gondolkodókat, a júniusi út mellett elkötelezetteket, s mindeközben az APO egyes jelentései arról szóltak, hogy folyamatosan szivárogtatta ki a nem hivatalos vagy, ahogyan az APO nevezte: zsebinformációkat.⁹ Ilyenformán a Tájékoztatási Hivatal az újságírói ellenállás első legfelső szintű, hivatalos keretek között nem hivatalos ellenzéki szervévé vált, ami a MÚOSZ alkalmatlansága miatt decentralizált ellenzéki csoportokkal, szerkesztőségekkel tartott kapcsolatot, részben hivatalosan, részben informálisan, baráti kapcsolatokon keresztül.

Ebben az időben a lapok színesebbek, változatosabbak lettek, újjáéledtek az addig háttérbe szorított műfajok: így a tárca, a karcolat és a riport. A MÚOSZ anyagi helyzete jobb lett, a szövetségi élet megélenkült, előadásokat és vitákat szerveztek, az újságírók kezdeményezésére sorra alakultak a szakosztályok. Az elnökség azonban mindvégig passzív maradt.

1955 nyarán, Nagy Imre leváltását követően a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalát megszüntették, és a sajtóügyeket visszautalták a Népművelési Minisztérium hatáskörébe, illetve a Minisztertanács titkárságához. A KV 1955. júniusi határozata kimondta, hogy a sajtó, továbbá az állami tájékoztatási szervek és a kapcsolódó társadalmi szerv (MÚOSZ) elvi és politikai irányítása és ellenőrzése elsősorban a párt feladata.¹⁰ Ezzel párhuzamosan 1955-től megnőtt az APO adminisztratív beavatkozásainak a száma. A MÚOSZ az újságírókat ért retorziókat tudomásul vette, és elfogadta, hogy az elbocsátások legtöbbször a szövetségbeli tagság, illetve a szövetségben betöltött tisztségek megszűnését is jelentette.

A sajtó azonban a tiltások és adminisztratív beavatkozások ellenére 1954 őszétől egyre inkább tudatára ébredt saját jelentőségének. Ennek egyik megnyilvánulása 1955 őszén az újságírók által fogalmazott MEMORANDUM, amely tiltakozás volt a kultúra területén végrehajtott adminisztratív beavatkozások ellen. Hasonlóan nagy jelentőségű volt a Petőfi-kör 1956. júniusi sajtóvitája, annál is inkább, mert a MÚOSZ-ban 1951 óta nem engedélyezték közgyűlés megtartását. A vitában a sajtó intézményes átalakításának részletes és átgondolt koncepcióját Losonczy Géza terjesztette elő. Javasolta, hogy a Politikai Bizottság és a Miniszterelnökség tartson sajtótájékoztatókat, *a kölcsönös bizalom alapján* tájékozódjon az újságíróktól az ország helyzetét illetően, s ez az információcsere feleslegessé teszi majd a párt- és állami szervek napi, operatív beavatkozását a sajtó életébe. A magyar újságírást sokszínűvé kell tenni: emelni kell a lapok számát és oldalterjedelmét, néplapot és új hetilapokat kell indítani.

A MÚOSZ működésével kapcsolatban Losonczy Géza indítványa az volt, hogy az újságírók az írókhoz hasonlóan *egy* pártszervezethez tartozzanak, és ugyanakkor a szövetség legyen az újságírók szakszervezete is.¹¹

Szeptemberben a növekvő elégedetlenség nyomására a MÚOSZ elnöksége kénytelen volt lemondani, mivel nem engedélyezte a Petőfi-körben megkezdett sajtóvita folytatását.¹² Az irányítást egy harminc főből álló bizottság vette át, melynek elnöke s egyben a MÚOSZ ügyvezető elnöke is Haraszti Sándor lett. Ettől fogva a szövetség vezetésében többségbe kerültek azok, akik a sajtónyilvánosság területén alapvető változtatásokat akartak végrehajtani. A szövetség akkori titkára, Vadász Ferenc, 1957. júliusi

tanúvallomásában azt mondta, hogy az új vezetés a sajtónak komoly politikai, társadalmi jelentőséget tulajdonított. „*Haraszi és társai tevékenységén látható volt egy olyan törekvés, hogy az újságírásnak, a sajtónak a jövőben nagyobb teret biztosítsanak. Igyekeztek azon [sic], hogy a párt vezetését ezen a vonalon fellazítsák és lényegében egy polgári demokratikus sajtót alakítsanak ki.*”¹³

Az új vezetőség elkészítette a sajtó rekonstrukciós tervének első változatát, amelynek legfőbb tételei az 1956. október 28-ra tervezett közgyűlés elnöki referátumában hangzottak volna el. A beszámoló megfogalmazásában legfontosabb szerepe Losonczy Géának és Gimes Miklósnak volt, akik az elnökség mellett alakult közgyűlés-előkészítő bizottságban dolgoztak.¹⁴ A referátumban az áll, hogy a következő választmány már módosított alapszabály szerint fog működni, s így november 1-jétől a MÚOSZ az újságírók egységes érdekvédelmi szerve vagyis szakszervezete is lesz. A Vadász Ferenc számára elkészített elnöki beszámoló hangsúlyozta: „*Feltétlenül el kell érni, hogy a Szövetség jelentős tényező legyen a társadalmi életben [...]*”¹⁵ Ehhez azonban meg kell változtatni az újságírás intézményes lehetőségeit és az újságírók munka- és életkörülményeit. Új sajtótörvényt kell alkotni, mert az érvényben lévő 1914-es törvény nem alkalmas arra, hogy a legfontosabbat, a sajtószabadság törvényes kereteit biztosítsa. A sajtószabadság a kommunista és demokratikus sajtó teljes szabadságát jelenti, amit a fennálló törvényes államrend tiszteletben tartásán kívül semmi nem korlátozhat, azaz meg kell szüntetni a közvetett és közvetlen cenzúrát egyaránt.¹⁶ Lehetőséget kell adni arra, hogy a népi demokráciát és a szocializmus építését helyeslő állampolgárok és csoportjaik, illetve magánszemélyek is alapíthassanak lapot. Meg kell szüntetni a sajtóirányítás centralizmusát, a szerkesztőségeknek nagyobb szakmai és gazdasági önállósággal kell rendelkezniük. Szorgalmazni kell új, színesebb politikai és egyéb lapok megjelenését, a példányszámokat és a terjedelmet az olvasói elvárásoknak megfelelően növelni kell. A terjesztésben meg kell szüntetni az egyes lapok monopóliumát biztosító premizálást. Az újságírók politikai munkájának elősegítése érdekében az államnak és a pártnak rendszeresen *tájékoztatnia* kell a sajtót, lehetővé kell tenni a nemzetközi tájékozódást, a kapcsolatteremtést és az újságírók külföldre utazását. Itthon a sajtó képviselőinek állandó belépési engedéllyel kell rendelkezniük az állami intézményekbe, a legfontosabb döntéseket megelőző vitákban az újságíróknak *döntő szerepet* kell biztosítani. Javítani kell az újságírók anyagi körülményein is. A kollektív szerződést módosítani kell, bérrendezést és nyugdíjmelést kell végrehajtani, kedvezményeket kell biztosítani többek között a belföldi utazásban, üdülésben, a kulturális és sportlétesítmények látogatásában.

Mindenekelőtt azonban a sajtónak olyan tekintéllyé kell válnia, hogy „*bírálati, észrevételei ne maradhassanak hatástalanok*”.

Losonczy Géza Petőfi-körben elhangzott javaslatainak jó része tehát a MÚOSZ hivatalos programjává vált. A MÚOSZ rendes közgyűlése azonban elmaradt, s ezzel a tervezett reformok is.

(A rendkívüli helyzet)

A forradalom napjaiban a sajtó nyilvánosságában jelentős, de rövid életű változások mentek végbe. A társadalmi differenciálódásnak megfelelően a sajtóban is megjelentek a pluralizmus nyilvánvaló jelei. Október végétől a már korábban működő újságok egy-egy száma kimaradt, illetve röplap formájában jelent meg, ugyanakkor sorra jelentek meg korábban nem létező újságok, a rendkívüli helyzetre tekintettel termé-

szetesen engedély nélkül; de hivatalos úton, a kormányhoz is nagyon sok lapalapítási kérelem érkezett. Jogi státusuk szerint tehát megjelentek: legális és jogilag nem legális (forradalmi) lapok (később a Kádár-kormány alatt legális és illegális) sajtótermékek.¹⁷

A sajtóirányítás területén a legfontosabb a sajtóiroda létrejötte volt. A miniszterelnök sajtófőnökségének vezetőjévé november 1-jén Vásárhelyi Miklóst nevezték ki. A sajtóiroda látta el a Rádió felügyeletét, lapengedélyeket adott ki, de arra nem volt ideje, hogy a tájékoztatást hosszú távon befolyásoló intézkedéseket hozzon.

A MÚOSZ vezetését október 31-én átvette az aznap alakult Magyar Újságírók Nemzeti Bizottsága, amelynek titkára Schannen Béla volt. A Szövetséget irányító ideiglenes bizottságba távollétében Haraszi Sándort is beválasztották, de ő annak munkájában nem akart részt venni.¹⁸

November végén a korábbi, szeptemberben alakult választmány és a Nemzeti Bizottság vezetése egyesült, és a hónap végétől a január végi felfüggesztésig ez a testület volt az Újságíró Szövetség választmánya. Decemberben sikertelen tárgyalást folytattak Kádár Jánossal, és szintén sikertelen erőfeszítéseket tettek újságíró társaik (Gimes, Obersovszky) kiszabadítására. Tiltakoztak a kormánynál, mert a Lapkiadó felmondott az éppen meg nem jelenő lapok munkatársainak, vagyis az újságírók többségének.

November végétől január végéig a választmány gyakran ülésezett. Egy belügyminisztériumi jelentés beszámol arról, hogy a választmány sajtórekonstrukciós tervének alapja ekkor az volt, hogy a nyugatnémet sajtó mintájára többféle, a koalíciós pártoknak megfelelő politikai napilap megjelenését tartották kívánatosnak, vagyis a jelentés szerint polgári demokratikus viszonyokat akartak.¹⁹ A MÚOSZ tevékenységét a kádárista vezetés ellenségesnek ítélte, és működését 1957. január 20-án felfüggesztette, majd az ügyek átmeneti intézésére kormánybiztost nevezett ki Siklósi Norbert személyében.

(A formáció átváltozása – 1956. november 4.–1958. június)

Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának ülésein készült legkorábbi jegyzőkönyvek arról tanúskodnak, hogy a politikai élet új irányítói nem tévedtek a sajtó jelentőségének megítélésében. Noha a forradalom előkészítésében szép számmal vettek részt írók, és közülük jó néhányan kétségtelenül a radikális ellenzékhez tartoztak, az Intéző Bizottság szinte egyáltalán nem foglalkozott irodalmi ügyekkel. A sajtóval kapcsolatban viszont Kádár János már egy november 21-i vitában úgy fogalmazott, hogy „*a rádió és a sajtó többet ér, mint a puská*”.²⁰ Az új rezsim az ideológia közvetítésében az előző gyakorlattól eltérően már nem az irodalomnak, hanem a sajtónak szánt kiemelkedő szerepet.

Az első két hónapban az újonnan szerveződő vezetés intézkedései még a rendkívüli helyzethez igazodtak. A forradalom alatt működő – jogilag rendezetlen – többszólamú sajtó nyilvánosságra a legvégletesebb tiltással válaszoltak. Minden sajtóterméknek újra kérnie kellett, hogy megjelenhessen, de engedélyt az első hetekben csak az MSZMP lapja, a *Népszabadság* és a szakszervezet lapja, a *Népakarát* kapott.

A kádárista legfelső szintű vezetés az első két hónapban szinte minden oldalon ellenállásba ütközött. Egyfelől *korlátoznia* kellett saját balos ellenzékének, a régi pártapparátus tagjainak a teljes restaurációra való törekvéseit. Másfelől végleg *meg kellett nyernie* az ingadozókat és a mérsékelt reformerőket, és ugyanakkor *le kellett győznie* a forradalmi, radikális ellenzékét. Vagyis egyszerre többféle módszert kellett alkalmaznia, és ezt saját belátása szerint meg is tette.

A lapkiadás területén a balos ellenzék lapja, a Szolnokon megjelenő *Szabad Nép* jelentett először gondot. A rákosista erőket rövid ideig kihasználva, a lap november 6-án jelent meg a *Népszabadság* ellensúlyozására, később azonban, amikor már kényelmetlenné vált, a kormány nyomására (november 11-én) beszüntette működését.²¹

A *Népszabadság*ot és a *Népkarát*ot a potenciális hívek szerkesztették, de még nem eléggé elkötelezetten. Noha a két lap nem csatlakozott az Újságíró Szövetség választmánya által november közepén meghirdetett sztrájkhoz, november 24-én a *Népszabadság* mégiscsak sztrájkra kényszerült. A kádárista vezetéssel nem tudtak megegyezésre jutni abban, hogy megjelenhet-e a lapban a *Pravdával* polemizáló és Tito pulai beszédével rokonszenvező cikkük, ezért a *Népszabadság* ezen a napon nem jelent meg. Annak ellenére, hogy az ügy megoldását a szovjetek is sürgették, a rendteremtés dolgában az Ideiglenes Intéző Bizottság nem volt egységes.²² Kádár János mindvégig rigorózan kitartott amellett, hogy a felelősöket meg kell nevezni és szigorúan meg kell büntetni, míg az Intéző Bizottság tagjai, nyilvánvalóan tekintettel a közhangulatra, elnézőbbek voltak, s ezért kivételesen leszavazták Kádár javaslatát. Ennek megfelelően Fehér Lajos főszerkesztőt leváltották, és helyébe Friss Istvánt nevezték ki, de a többi munkatárs a lapnál maradhatott. Azt azonban maga Kádár is hangsúlyozta, hogy akik megbánást tanúsítanak, később visszatérhetnek a szerkesztői munkához.

A radikális ellenzékkel, a veszélyesnek tartott intranzigens értelmiségiekkel szemben viszont igen korán, már 1956 novemberétől elkezdődött a megtorlás. Egy feltehetően 1957 eleji belügyminisztériumi jelentésben már ez áll: „A *Forradalmi Bizottság* tagjainak egy része le van tartóztatva, mások ellen vizsgálat folyik, illetve feldolgozás alatt vannak.”²³

Ugyanebben az időben, a letartóztatásokkal, bebörtönzésekkel párhuzamosan megkezdődött annak a sajtóirányítási rendszernek a kialakítása, amely egyértelműen a későbbi – konszolidáltnak nevezett – kádárista tájékoztatáspolitikai alapjait rakta le. A hosszú távra tervező módszert kezdettől fogva a taktikai és a stratégiai szempontok együttes alkalmazása jellemezte. Némi türelmi idő után Kádár igyekezett megszabadulni a ballasztként ránehezedő balos ellenzektől, azoktól az ortodoxoktól, akik a korábbi pártapparátus tagjai voltak, és még nem érzékelték a módszerváltást. Később az alkalmazkodók visszakérülhettek a politikai munkába, személyükben is megjelenítve a diktatórikus rendszer folytonosságát. Ugyanakkor nemcsak arról volt szó, hogy *ebben az időben* a legkompromittáltabb rákosista vezetők nem vehettek részt az irányításban, hanem arról is, hogy a sajtó felügyeletét a kezdeti időszakban *tudatosan* nem párt-, hanem állami szervre bízta. Az APO szerepe ezért ebben a kezdeti időszakban némileg súlytalanabbá vált, miközben a sajtó- és rádióirányítás újjászervezését egy újonnan felállított Tájékoztatási Hivatalra bízta, amelynek vezetőjévé Szirmai Istvánt nevezték ki. A Hivatalt és annak vezetőjét a politikai élet különböző szintjein nemegyszer érték balról jövő támadások. 1957. január 14-én az Ideiglenes Intéző Bizottság ülésén a sajtó helyzetéről szóló beszámolóját éles hangon vitatta Marosán György, mondván, hogy a sajtó és a rádió nincs a vezetés kezében, mert a megfelelő posztokon nem megbízható kommunisták állnak. (Az év folyamán ugyanerre panaszkodott a *Népkarát* kiadó pártvezetése, a szerkesztőségek összekötő pártbizottsága és a budapesti pártbizottság is.)²⁴ Marosánt támogatva Lakos Sándor is kifejtette, hogy a sajtó területén nem érvényesül a pártirányítás, s ennek következtében a sajtó káderhelyzete az elmúlt három hónapban megromlott. „*Eltávolítottak onnan több megbízható embert, és a kevésbé megbízhatók bent*

maradtak.”²⁵ Szirmai azzal érvelt, hogy a közvélemény alakítása nem egyszerű dolog, mert a műveltség és „erős kéz” nem elég, türelemre, tapasztalatra és szakmai felkészültségre van szükség. „Nem volt még olyan kormány, amelynek ne lett volna szüksége jó újságírókra.”²⁶

1957 szeptemberében az APO munkáját tárgyalva ismét támadások kereszttüzébe került a Hivatal. Komócsin Zoltán azt javasolta, hogy szüntessék meg, mert már 1954-es megalakulásakor is a párttól eltérő irányvonalat képviselt, a sajtónak pedig mindenképpen a párt kezében kell lennie, az irányítást e téren állami szerv nem végezheti. Kádár János viszont védelmébe vette az állami irányítást, szintén szakmai-politikai érvekre hivatkozva. Érvelése szerint a pártnak csupán az elvi irányítást kell ellátnia, mert a politikai felelősséget ezentúl a szerkesztőbizottságoknak, a főszerkesztőknek, a felelős szerkesztőknek, illetve mindenhol a helyi vezetőknek kell vállalniuk. Az állami vezetésben viszont a szakértelemnek kell dominálnia. „Kizárólagos pártirányítás a sajtó ügyeiben eddig negatívumot adott és oda vezetett, hogy – nem akarok itt senkit megsérteni –, hogy kisebb ítélőképességgel rendelkező, kisebb íráskészséggel rendelkező ember utasított nagyobb íráskészségű embert, és a kérdéshez jobban értő embert is. [...] éppen ebből az utasításokból jöttek [sic] ki a túlteljesítések, még a személyi kultuszban is. Ezt valahogy meg kell szervezni: működő rendszer legyen [kiemelés tőlem, K. M.], amibe bele tartozik [sic] az általános irányítás, a figyelem felhívása, de feltétlen ő mondja meg, hogy hogyan. [...] Persze itt nem a sajtószabadság mellett akarok kardoskodni, de a pártirányításnak másutt kell érvényesülni.” A szakmai-politikai irányítás mellett az állami szerv fontos feladata volt még a nem pártorgánumok (például a *Magyar Nemzet*) hivatalos felügyelete és a külföld tájékoztatása.²⁷

A stratégiai szempontokat tekintve azonban a Tájékoztatói Hivatal sorsa mégis meg volt pecsételve. Informálisan mindig is egyeztetnie kellett az APO-val, de formálisan csak fokozatosan szűkítették jogkörét. 1957-ben a sajtó felügyelete némi korlátozással ugyan, de már az APO-hoz került, főként a személyi kérdések elbírálását illetően. Ettől fogva a pártirányítást fokozatosan erősítették, a Hivatal befolyását pedig csökkentették. Később, 1959 végéig az állami funkciókat is átvették a minisztériumok sajtóosztályai, így végül szinte már csak a sajtótájékoztatók megszervezése maradt rá.

1960-ig a Tájékoztatói Hivatal betöltötte azt a szemléletátalakító és ideológiaformáló szerepet, amit Kádár feltehetően szánt neki. A sajtó területén megszüntette a pártirányításnak azt az állandóan hatalmával kérkedő magatartását, ami korábban jellemző volt rá, s ami az ötvenes évek első felében annyira irritálta az író- és újságíróközvéleményt. A pártirányítást a gyakorlatban nem, de az ideológia, az image szintjén államivá tette, majd a személyi felelősség elvének messzemenő kiszélesítésével, később a bizalmas tájékoztatóknak az egyre szélesebb körre kiterjedő, beavató gesztusával a végéig személyessé változtatta. Ezzel a társadalmat megdöbbenítő gyorsasággal von-ta be a középszintű hatalomgyakorlás elfogadó-lojális rendjébe.

Mindezt persze erősítették a szakmai és egzisztenciális engedmények is; ezeket most elsősorban nem az írók, hanem a sajtó kiemelkedő fontosságára való tekintettel az újságírók kapták. A szakmai-elvi kereteket nyilvánosan először 1958 januárjában deklarálták a Politikai Bizottságnak a sajtó helyzetéről és feladatairól szóló határozataként.²⁸ A sajtóirányítással kapcsolatos passzus feltűnően hasonlít annak a beszámoló-nak a szövegéhez, amit Losonczy Géza és Gimes Miklós részvételével a referátum-előkészítő bizottság készített az 1956. októberi közgyűlésre. A pártirányítás különböző formái mindkét dokumentum szerint elvileg különböznek aszerint, hogy pártlapról,

tömegszervezeti vagy más lapokról van-e szó. A lényegyet tekintve viszont közösek abban, hogy nem a legfelső szintű pártvezetés, hanem a kommunista és nem kommunista szerkesztők, illetve vezetők felelőssége, hogy a lap a politikai elvárásoknak megfeleljen. Mindkét dokumentum kiemeli, hogy az irányításnak fontos eleme az újságírók rendszeres tájékoztatása. Az 1956-os referátum új, réteglapok megjelenítését sürgeti, amelyek megváltoztatnák a *Szabad Nép* által uniformizált sajtóstruktúráját. Az 1958-as határozat, valószínűleg ennek nyomán, a lapkarakterek, profilok kialakításának szükségességét hangsúlyozza (nők, fiatalok, gyerekek), különös tekintettel azonban a *Magyar Nemzetre*, aminek feltétlenül a népfront és az értelmiség lapjává kell válnia.²⁹ Mindkét dokumentum szerint meg kell változtatni az újságíróképzést; az 1958-as határozat bejelenti, hogy a politikai megbízhatóság mellett elengedhetetlen a műveltség, a tehetség és a szakmai tudás, s ezért az ELTE speciális újságírótanácskát meg kell szüntetni, az újságírókat pedig lehetőleg általános egyetemi képzésben kell részesíteni, majd ezt szakmai továbbképzéssel kiegészíteni. Kisebb azonosságok is fellelhetők a két szövegben: törekedjenek a lapok színes, olvasmányos stílusra, ügyeljenek a helyes magyar nyelvre, és vegyék komolyan az olvasók leveleit.

A PB-határozat említést tesz az anyagi, egzisztenciális kedvezményekről is, amelyek az újságírók megnyerésében nem elhanyagolható szerepet játszottak 1956 után, ezek részletes ismertetésére azonban csak a MÚOSZ 1958. május–júniusi közgyűlésén került sor. A MÚOSZ nyári plénuma egyfelől az alapszabály szerinti működés helyreállítását volt hivatva deklarálni (megelőzve ezzel az Írószövetség újjászervezését), másfelől a kádárista vezetés igyekezett megértetni az ellenállásban és az egzisztenciális bizonytalanságban elfáradt újságírókkal, hogy milyen szakmai, anyagi előnyei vannak a csatlakozásnak. Siklói Norbert és Máté György referátumaikban elmondták, hogy ha a dolgozni akaró újságírók elhatárolódnak a MÚOSZ korábbi hibás politikájától, ami a Nagy Imrét támogató Losonczy–Haraszi–Vásárhelyi csoport befolyása alatt állt, akkor a politikai vezetés is különbséget tesz majd ellenforradalmárok és megtévedtek között. Ez utóbbiakról egyértelmű állásfoglalást, az apolitikus magatartás feladását kéri, ezért ők cserébe folytathatják újságírói munkájukat, sőt e munka kiemelkedő fontosságára való tekintettel különböző kedvezményekben is részesülhetnek. Ezek körét az Előkészítő Bizottság képviselőjében felszólaló Máté György ismertette. Emlékeztette a jelenlévőket, hogy 1956 novembere óta kétszer volt béremelés (az első tizszázalékos, az általános béremelések keretében, az utóbbi tizenöt százalékos néhány héttel a közgyűlés előtt, ami a napilapok dolgozóit érintette). A kádárista vezetés nevében ígéretet tett arra is, hogy segítenek az újságírók lakásproblémáinak a megoldásában, kedvezményes belföldi és külföldi utakon vehetnek részt, általában támogatják a külföldi utazásokat (korlátozott mértékben Nyugatra is), a tapasztalatcserét, a nyelvtanulást. Belföldön kedvezményes üdüléssel, ingyenes vasúti MÁV-jegyekkel támogatják az újságírókat és családtagjaikat. Ezenkívül rendszeresen meghívót kapnak színházi és mozilőadásokra.

A jelen lévő újságírókkal nem volt nehéz egyezsége jutni. Ekkorra már lezajlott a Tájékoztatói Hivatal Sajtótanácsának égisze alatt működő felülvizsgáló bizottságok munkája, amelynek eredményeként kétszáz újságírót kizártak, kilencvenötöt pedig különböző büntetésekkel sújtottak. Főállású újságíró pedig csak az lehetett, aki tagja volt a MÚOSZ-nak.³⁰

Az Újságíró Szövetség „alkotmányos” működésének helyreállítása lezárta a rendkívüli helyzetet követő átmeneti időszakot, amelyben kialakultak a későbbi struktúra

(a második formáció) legfontosabb elemei. Ezzel formai szempontból és ténylegesen is kezdetét vette a kádári sajtópolitika korai konszolidált időszaka.

Összefoglaló következtetések: 1. A kádárista vezetés tehát felismerte a sajtó (és általában a tömegkommunikáció) kiemelkedő szerepét a társadalom befolyásolásában, s ezért az ideológia közvetítését már nem egy anakronisztikussá vált irodalmi kultúrára bízta. Azzal, hogy az irodalom helyett elsősorban a sajtót hozta a politikával közvetlen összefüggésbe, egyértelműbb megfelelést teremtett, és diktatórikus eszközökkel, diktatórikus megfontolással ugyan, de mégis modernizálta a társadalmi nyilvánosság intézményét. (Az írott sajtó mellett ugyanilyen fontos szerepe volt a Rádiónak, később a Tv-nek is.) A sajtó szerepe ebben az elképzelésben nem az volt, hogy elsősorban morális vagy esztétikai értékeket képviseljen; a sajtónak úgy kellett tennie, mintha a politizáló közvéleményt jelenítené meg.

Azáltal, hogy politikai akaratát az új vezetés a sajtó által közvetítette, a Rákosi–Révai-féle módszerrel szemben jóval nagyobb mértékben használta ki a tömeges hírgyorsfogyasztásnak azt az igényét, ami a modern Európa mindkét felében általánossá vált már.³¹ A lassú irodalom helyett az azonnal reagáló sajtó lehetőséget adott arra, hogy a politikai kommentár mindennap, a legfrissebb formában, érthető, mindennapi nyelven, mindenkihez eljusson. Ez az állam által vezérelt újfajta nyilvánosság már nem volt annyira reprezentáló és elitista, mint az előző rezsim irodalmi nyilvánossága, mert a társadalom minden rétegét meg akarta nyerni. Ügyelt arra, hogy minden társadalmi rétegnek legyen saját – a lehetőségekhez képest színes, érdekes, elfogadható színvonalú – sajtója.

Érvelésében igyekezett kerülni a közvetlen politizálást, ehelyett arra törekedett, hogy közvetett módon befolyásolja az embereket.³² Különösen így volt ez, amikor az értelmiséghez akart szólni. Az érvelés nyelve már nem annyira az érzelmekre alapozó, kultikus, reprezentánsokat felmutató volt, mint korábban, hanem pragmatikusabb, az észérvekre és az érdekekre hivatkozó. 1957 márciusában például ez olvasható a *Magyar Nemzet* megjelentetésével kapcsolatos tervezetben: „*Ez az érzelmi nevelés azonban nem lehet propagandisztikus, mert akkor célját tévesztené. Nagyon is diszkrétnek, szinte észrevétlennek kell lennie. Értelmiségről lévén szó, nem annyira az érzelmekre, hanem legfőként az értelemre akarunk apellálni. Tehát tudatosítani kell az adott történelmi helyzetet, amelyhez alkalmazkodni kell, mert megváltoztatása nem áll módunkban, megváltoztatásának kísérlete pedig szükségszerűen kudarccal jár és így nem lehet nemzeti érdek. Ilyen értelmi neveléssel könnyen lesz megközelíthető a feltétlenül szükséges szovjet–magyar barátság rendkívül nehéz és kényes tétele.*”³³

Már nem a korábbi kiválasztó, elitista felfogás értelmében, hanem szintén pragmatikus megfontolásból az új rezsim legalább részben elismerte a szakmai tudás és a tehetség jelentőségét a sajtó és általában az irányítás minden területén. Ez azonban a gyakorlatban sokáig megvalósíthatatlan igény maradt, éppen a legkiválóbbak kivégzése, bebörtönzése, emigrációba vagy itthoni munkanélküliségbe kényszerítése miatt.

1.1. Az 1956 utáni hatalom a sajtó megváltozott szerepével összefüggésben kiemelkedő jelentőséget tulajdonított a tájékoztatásnak, annak, hogy az emberek úgy érezzék, birtokában vannak a lényeges politikai információknak. Egy Szirmai Istvánnak szóló 1958. február elején készült levél erről írja: „*Szeretném ismétellen hangsúlyozni, hogy a tájékoztatás kérdésének megoldása egy, a közvélemény formálásában különösen nagy szerepet játszó értelmiségi réteget képes a funkcionáriusokhoz, azok problémáihoz közelítve, pozitívan bevonni államunk tevékenységének segítésébe.*”³⁴

A tájékoztatás gyakorlatában eleve kettős rendszert alakítottak ki: egy formálisat és egy informálisat. Egyfelől pontosan meghatározták, hogy milyen időközönként kell az államhatalom különböző szinteken működő képviselőinek az újságírókat fogadniuk, másfelől igyekeztek a „bizalmi” emberekön keresztül információkat kiszivároztatni. *„Meg kellene gondolni, nem volna-e helyes, ha Eisenhower bizalmas »kandalló melletti beszélgetéseinek« példáját mi is követnénk. Eisenhower ezekre a beszélgetésekre csak nagyon gondosan kiválasztott publicistákat hív meg. Amit bizalmasan közöl velük, azt az illetők a saját belátásuk szerint használhatják fel, de a forrást nem közölhetik. Általában nem lehetnek indiszkrétek. Nálunk az ilyen »bizalmas« jelzésű beszélgetéseket a Párt első titkára vagy a miniszterelnök tarthatná, bizonyos időközönként. Köztudomású, hogy Magyarországon az ilyen »bizalmas« értesülésekből mindig kiszivárog valami, s minthogy ezeket is bizonyos titokzatosság övezné, továbbgyűrűző hatásuk sokkal többet érne, mint száz rosszul megírt vezércikk.»³⁵*

A formális és informális, a „kölcsonös bizalmon alapuló” tájékoztatás sokakban a politikai jelenlétnek, a beavatottságnak az érzetét keltette. Ezzel a hatalom gyakorlását a társadalom különböző rétegei számára látszólag személyessé tette, valójában a hatalom működése ezáltal sokkal elvontabb volt, mint ezt megelőzően az ötvenes években.

1.2. A jól működő politikai rendszer és a szakmai minőség összekapcsolásának vágya az új ideológiaformálókra éppúgy jellemző volt, mint a korábbiakra. Ezt tükrözi Siklósi Norbert zárszava a MÚOSZ 1958-as közgyűlésén:³⁶ *„Mi nemcsak az irodalomban vagyunk hívei a szocialista realizmusnak, hanem az újságírásban is. Éppen ezért valljuk: hiába helyes politikailag egy cikk, ha annak újságírói, irodalmi színvonala gyenge, ötletelen.”* A szocialista realizmust, azaz a hatalmi akaratnak engedelmessé és ugyanakkor hiteles írást azonban nem csak Révainak nem sikerült megvalósítania az irodalomban, utódai sem jártak sikerrel az újságírás területén.

2. A kádárizmus a konszolidálás érdekében sok mindent beillesztett az újjáalakított ideológiai keretbe és az átszervezett nyilvánosságba abból, amit az újságírók 1956 előtt követeltek. De (a maga szempontjából érthetően) nem foglalkozott az ötvenes években sérelmeket elszenvedett újságírók rehabilitálásával, és nem hozott új sajtótörvényt, csak törvényerejű rendeletet adott ki 1959-ben, ami a sajtóirányítás számára a legszigorúbb cenzurális lehetőségeket biztosította.³⁷ És főképpen nem tudott és nem is akart a legfőbb követelésnek eleget tenni, nem akarta a sajtószabadság feltételeit megteremteni. Nem tért vissza tehát sem az 1953 előtti idők hatalmi gyakorlatához, sem az ellenzék 1956 előtti követeléseihez. Csak integrált mindent, ami hasznos volt számára, okult és felhasznált anélkül, hogy nyilvánvalóan visszatért volna a rákosizmushoz, és anélkül, hogy szellemükben megvalósította volna az 1953 és 1956 közötti progresszív törekvéseket. Ideológiai rendszerébe cinikusan beillesztette azok elképzeléseit, akiket üldözött, miközben a kívül maradtakat ezekkel a formálissá tett engedményekkel, a működés lehetőségével és anyagi előnyökkel igyekezett megnyerni.

2.1. Modernizált anélkül, hogy ennek morálisan bármi pozitív tartalma lett volna. Funkcionálisan, hosszú távon ez a hatalmi átalakulás persze azért hasznos volt a társadalom számára.

2.2. Arra a kérdésre tehát: lehetséges-e, hogy már igen korán, 1956 végétől, a megtorlásokkal párhuzamosan a majdan konszolidálódnak mondott kádárizmus rendszere kezdett kiépülni a sajtópolitika területén, egyértelműen igennel válaszolnék. De kérdés (és talán még a megismerés szintjén is morális probléma) marad az, hogy ebben a korai időszakban mi motiválhatta a barbár és irracionális mértékű megtorlást, mi-

közben kialakították a továbbra is szigorúan cenzurális, mégis új alapokra helyezett ideológiaformálás rendjét és az új elvek szerinti tájékoztatáspolitikát. A megfejtéséhez valószínűleg Kádár János személyiségét kellene jobban ismernünk. De ha ismernénk is, attól tartok, erre a kérdésre akkor sem lehetne logikus és egyértelmű választ adni.

Jegyzetek

1. Vadász Ferenc: A SAJTÓ PÁRT- ÉS ÁLLAMI IRÁNYÍTÁSÁNAK, SZERVEZÉSÉNEK HELYZETE ÉS MÓDSZEREI A FELSZABADULÁSTÓL KEZDŐDŐ ÉVTIZEDBEN (1945–1956). (Kézirat, 1973.) MÚOSZ Irattár. A MÚOSZ irattárában Békés Csabával közösen kutattam. Ezúton köszönjük Bencsik Gábornak és Bodor Pálnak, hogy az irattárban a tudományos kutatást lehetővé tették számunkra.
2. A párt központi lapjának, a *Szabad Nép*nek 1945–1950 között Révai volt a főszerkesztője, aki egyben a sajtóért felelős népművelési miniszter is volt, s ugyanakkor a Központi Vezetőség és a Politikai Bizottság tagja, a legfőbb politikai hatalmat gyakorló négy ember egyike.
3. Vadász Ferenc tervezett referátuma a MÚOSZ 1956. évi közgyűlésére. MSZP Politikai-történeti Intézetének Archivuma, 290. f. 51. ó. e. 5. o.
4. Az 1953-at megelőző irodalompolitikáról és a szocialista realizmus fogalmáról lásd Kalmár Melinda: A POLITIKA POÉTIKÁJA. *Holmi*, 1993. május. 715–730. o. – Az irodalmi és politikai nyilvánosságról: Habermas, Jürgen: A TÁRSADALMI NYILVÁNOSSÁG SZERKEZETVÁLTOZÁSA. Gondolat, 1971.
5. Érdekes módon a politikai vezetés Lenin PÁRTSZERVEZET ÉS PÁRTIRODALOM című, 1905-ben írt cikkét (Szikra, 1949. 9–16. o.) úgy értelmezte, hogy az íróknak nemcsak hogy pártszervezethez, de azonos pártszervezethez kell tartozniuk, az újságírókra ugyanazt az elvet nem alkalmazta. Mivel a szétagolt pártszervezeti élet megfosztotta az újságírókat egy lehetséges politikai fórumtól, 1956 júniusában Losonczy Géza javaslata éppen az volt, hogy az újságírók – az írószövetségéhez hasonlóan – közös pártszervezethez tartozzanak. (A PETŐFI-KÖR VITÁI IV. PARTIZÁNTALÁLKOZÓ – SAJTÓVITA. Szerkesztette: Hegedűs B. András, Rainer M. János. Múzsák – 1956-os Intézet, 1991. 169. o.)
6. A *Szabad Nép* szerkesztőségi pártszervezetének 1954. október 22–23–25-én lezajlott taggyűlése olyan hatással volt más szerkesztőségekre, hogy a taggyűlés eseményeit tárgyaló november 24-i PB-ülésen felszólalók attól tartottak, hogy a párt lapja alternatív politikafarmálóként lép fel. „*A párttal szemben, a K. V.-el szemben a Szabad Nép szerkesztőbizottsága nem csinálhat politikát, nem képezhet centrumot, hanem a K. V. politikáját kell vinnie a Szabad Néphez.*” – Ács Lajos felszólalása a vitában. A Politikai Bizottság ülésének jegyzőkönyve. Magyar Országos Levéltár MDP–MSZMP Iratok Osztálya (továbbiakban: MOL MDP–MSZMP IrO), 276. f. 53. cs. 205. ó. e. – A *Szabad Nép* taggyűlésének jegyzőkönyve MOL MDP–MSZMP IrO, 276. f. 67. cs. 89. ó. e. – A Lapkiadó Várlalat 1955. május 27-i taggyűléséről: Kalmár Melinda: AZ 1955-ÖS ÚJSÁGÍRÓ-ELLENÁLLÁS DOKUMENTUMA. *Kritika*, 1994. október. 8–9. o.
7. A Minisztertanács 2015/7/1954. számú határozata a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának megszervezéséről. – A Hivatal alakulásáról: Vásárhelyi Miklós: ELLENÉKBEN. Szerkesztette: Tóbiás Áron. Szabad Tér Kiadó. 106., 112. o.
8. Információs jelentés a szerkesztőségeken belüli helyzetről. MOL MDP–MSZMP IrO, 276. f. 65. cs. 91. ó. e.
9. Uo. „*A legkülönbözőbb hírek keringtek újságíró körökben arról, hogy milyen volt az arány a szavazásnál a PB ülésén; hogy kik utaztak el a Szovjet-unióba; hogy milyen üzenetet adott át a szovjet követ Nagy Imre elvtársnak; hogy az SZKP KB részéről ki járt Nagy Imre elvtársnál; stb. (mindezekről még a KV ülésén elmondott beszámoló megismerése előtt beszéltek).*”

10. HATÁROZAT A SAJTÓ ÉS A RÁDIÓ PÁRT- ÉS ÁLLAMI IRÁNYÍTÁSÁNAK, VALAMINT ELLENŐRZÉSÉNEK MEGJAVÍTÁSÁRA. MOL MDP–MSZMP IrO, 276. f. 53. cs. 238. ő. e. A határozat azt is kimondja, hogy a KV Agit. Prop. Osztályán sajtó- és rádiórészelet kell létrehozni.

11. A PETŐFI-KÖR VITÁI IV. 161–174. o. Losonczy Géza sürgette a korábban elbocsátott újságírók rehabilitálását is.

12. A sajtóvita Gázor ért véget, hogy Huszár Tibor és Tánczos Ábalor megegyezett Vadász Ferencel, a MÚOSZ elnökével és még néhány jelen lévő elnökségi taggal, hogy a vitát a MÚOSZ-ban folytatják. (A PETŐFI-KÖR VITÁI IV. 174. o.) Az elnökség azonban nem tartotta be ígéretét. (Vadász: KÖZGYŰLÉSI BESZÉD. 14. o.)

13. Belügyminisztérium Történeti Irattára (továbbiakban: BM TI) Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1957. június 24. Vadász Ferenc vallomása. V–150.001/2. Az idézet folytatása: „Losonczy például a Petőfi-köri sajtóvitán azt javasolta, hogy az újságírás területén elsősorban a szakmai tudás legyen a döntő. Ez azt jelentette, hogy a régi burzsoá újságírást tartotta helyesnek, részéről nem az volt a lényeges, hogy egy újságírónak milyen a politikai állásfoglalása, csak az, hogy jó újságíró legyen.”

14. Az elnökség mellett három közgyűlést előkészítő bizottság alakult. A bizottságok a közgyűlési beszámoló téziseivel, a szervezeti módosításokkal, illetve a technikai, szervezési kérdésekkel foglalkoztak. – Alakult még másik három bizottság, amely a rehabilitációval foglalkozott, és mintegy kétszázötven újságíró ügyének, panaszának felülvizsgálatát vállalta. Vadász Ferenc korábban idézett tanúvallomásaiban erről a következőket mondja: „A bizottság elkészítette a közgyűlési referátumot, amelyet nekem kellett volna elmondanom október 28-án. A referátum anyagába beleszólt a párt agit. prop. osztálya is, de nem nagy súllyal.” A referátum-előkészítő bizottságban főként Losonczy Géza és Gimmes Miklós „[...] eszközöltek olyan javításokat, amelyek az ő elképzeléseiket váltották volna valóra. [...] A sajtó pártirányítása tekintetében az volt a bizottság álláspontja, hogy ez [sic] a szerkesztőségekben dolgozó kommunistákon keresztül kell érvényesíteni, nem pedig az agit. prop. osztályon keresztül, hiszen ott nem dolgoznak újságírók. Ez azt jelentette, hogy az irányítás tekintetében szüntessék meg a centralizációt. [...] Az újságírók politikai összetételét tekintve liberális hangulat uralkodott.”

15. Vadász Ferenc közgyűlési beszéde. 19. o.

16. Uo. 27. o. A radikális ellenzék jó része a sajtószabadsággal kapcsolatban még meglehetősen felemás nézeteket vallott. Egyfelől törekedtek a cenzúra felszámolására, másfelől a sajtószabadságot tisztázatlan ideológiai keretek, korlátok között vélték megvalósíthatónak. Kukucska János, aki 1956-ban az MDP KV APO helyettes vezetője volt, 1957. július 4-i tanúvallomásaiban (valószínűleg) akarata ellenére erre az ellentmondásra világít rá. Szerinte Losonczy Géza tervzetének tartalma az volt, hogy a sajtó „[...] az újságírók által demokratikusan választott pártbizottság irányítása alatt álljon, ne tartozzon felsőbb pártszervekhez”. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv. BM TI V–150.001/2.

17. A november 4-e utáni hetekben a *Népszabadság* és a *Népkarant* kivételével a korábban legális lapoknak is újra engedélyt kellett kérniük, formai szempontból tehát ezek be voltak tiltva. A MÚOSZ-választmányának november–december folyamán nem sikerült elérnie, hogy a forradalom alatt engedély nélkül megjelent lapokat legálisként elismerjék, s így a kádári vezetés ezeket a sajtótermékeket eleve nem betiltottként, felfüggesztettként, hanem mindig is illegálisként kezelte, s ezért a legitímáció szempontjából engedélyezésük mérlegelését a későbbiekben sem tartotta fontosnak.

18. Október 31-én Schannen Béla hűsz-hűszonöt(?) fő kisérétében megjelent a MÚOSZ-ban, és bejelentette, hogy megalakult a Magyar Újságírók Nemzeti Bizottsága. „Egy deklarációt olvasott fel Harasztinak, melyben a mellőzött újságírókról beszélt olyan vonatkozásban, hogy most eljött az ő idejük, nekik van joguk képviselni a magyar újságírókat stb. Végül közölte, hogy átveszik az Újságíró Szövetség vezetését. Haraszi próbált velük beszélni okosan, hogy azért ők is – mármint Harasziék – tettek valamit a Rákosi önkényuralom megszüntetése érdekében, dr. Schannen azonban az asztalra vágott és azt mondta, bírálóit nincs. Haraszi továbbra is beszélni akart, egy nő volt a segítségére, olyan formában, hogy közbeszólt, hagyják Harasztit beszélni, mert ő is le volt csukva. Nem tudom, végül miben állapodtak meg, mert én eltávoztam.” Vadász Ferenc tanúvallomása. Haraszi Sándor ezután nem vett részt a MÚOSZ munkájában.

19. BM TI Értékelés V–150.393/7.

20. Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1956. november 21-i ülésének jegyzőkönyve. In: A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT IDE-

IGLENES VEZETŐ TESTÜLETÉNEK JEGYZŐKÖNYVEI. Szerkesztette: Némethné Vágyi Karola és Sipos Levente. (Intera Rt., 1993. 82. o.)

21. A *Népszabadság* az MSZMP központi lapjaként november 2-tól jelent meg. Ekkor főszerkesztője Haraszi Sándor volt, helyettese Fehér Lajos. A szolnoki *Szabad Népet* Andics Erzsébet szerkesztette a párt lapjaként. Megkülönböztetésül a *Népszabadság* november 8. és 11. között a párt budapesti lapjaként jelent meg. Kádár János ezzel kapcsolatban az Ideiglenes Központi Bizottság november 11-i ülésén azt mondta: „Mi újra indítottuk a *Szabad Népet*, mert a helyzet teljesen változott, a pártvezetést másképp kezdtük, mint egy héttel ezelőtt és a konszolidálódott elemeket hoztuk előtérbe.” Ezt megelőzően: „[...] a párt központi lapját Budapestre kell felhozni. Ezt sürgeti, hogy a mi nézetünk szerint, amíg mi lent voltunk Szolnokon, balra szektáriánus irányba csúszott el a lap. Általában az ellenforradalomról és ilyesmiről volt szó, de nem volt olyan megkülönböztetés, ami nélkül ma nem lehet fellépni.”

MOL MDP–MSZMP IrO, 288. f. 4. cs. 1. ő. e. Megjelent: A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT IDEIGLENES... 31. o. Hasonló sorsra jutott később az 1957. március és december 31. között megjelent *Magyarország*, ami a szintén balos, de antirákosista ellenzék, a Táncsics-kör lapja volt. Erről bővebben lásd: Pór Edit–Cseh Gergő Bendegúz: A BALOLDAL „BALOLDALA”. *Társadalmi Szemle*, 1994. 10. sz.

22. MSZMP ideiglenes, IIB november 23-i ülése, IKB november 24-i ülése, IIB november 24-i ülése, IIB december 11-i ülése, IIB 1957. január 14-i ülése. – Sipos Levente: A NÉPSZABADSÁG LETILTOTT CIKKE 1956 NOVEMBERÉBEN. *Múltunk*, 1992. 1. sz. – A szovjet beavatkozásról: HIÁNYZÓ LAPOK 1956 TÖRTÉNETÉBŐL. (Móra Ferenc Kiadó, 1993.) Szerkesztette: Vjacseszlav Szereda és Alekszander Sztikalin. 175–177. o. Idézi: Vásárhelyi Miklós: A KÁDÁR-RENDSZER TÁJÉKOZTATÁSI POLITIKÁJA – A CENZÚRA VISSZAÁLLÍTÁSA 1956 UTÁN. Kézirat; előadás az 1993. szeptember 2–3-án Debrecenben megtartott jelenkor-történeti konferencián; megjelenik a konferencia anyagát tartalmazó kötetben. Megjegyzendő, hogy a *Népakarat* működése sem volt teljesen zavartalan. Erről: A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT IDEIGLENES... 114., 117. o.

23. BM TI Értékelés V–150.393/7. Dátum és aláírás nélkül.

24. A szerkesztőségi MSZMP-összekötőcso-

portok pártbizottságának feljegyzése 1957 elején: „[...] a *Tájékoztatósi Hivatal káderpolitikájában az osztály- és pártszempontok háttérbe szorultak, az általuk létrehozott laphoz igen sok kompromittált, rossz elem került. Felhozzuk erre az Esti Hírlap példáját, ahová induláskor mindössze egy MSZMP-tag került munkatársi beosztásban. [...] Kötelességünknek tartjuk felhívni a figyelmet arra, hogy e napokban sorra jelentkeznek az MSZMP-be felvételre olyan újságírók, akik nem is titkolják, hogy nem értnek egyet a párt és a kormány politikájával. Tiltakozunk az ellen, hogy az MSZMP-be tárt karokkal fogadják egy jövőbeni ellenzék tagjait. Javasoljuk, hogy az MSZMP Intéző Bizottsága közvetlenül is foglalkozzék a sajtóval és az újságírókkal, s más módszerekkel ugyan, mint annak idején az MDP Agüt. Prop. Osztály sajtórészlege, de folyják bele a sajtó irányításába. Lehetetlen, hogy e téren minden tevékenység egy kézbe fusson össze.” MOL MDP–MSZMP IrO, 288. f. 22./1957/3. ő. e.*

25. IIB 1957. január 14-i ülése. Lásd 18. sz. jegyzet, 316. o.

26. Uo. 317. o.

27. Vita az APO munkájáról. MOL MDP–MSZMP IrO, 288. f. 7. cs. 13. ő. e.

28. A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT HATÁROZATAI ÉS DOKUMENTUMAI 1956–1962. Kossuth, 1964. 163–169. o.

29. A szociáldemokrata *Népszava* megindítása a MÚOSZ választmányának követelése volt 1957 januárjában. Az elnevezést azonban az új politikai garnitúrában sokan elleneztek a szociáldemokrata eszmével és mozgalommal való szoros összefüggés miatt. Kádár János ennek ellenére nem kevés idő után elérte, hogy a kádárista szakszervezet lapjaként megjelenő *Népakaratot* átkereszteljék, s így végül 1958. február elsején a szakszervezet lapja már *Népszava* névvel jelent meg. BM TI Értékelés V–150.393/7. és A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT IDEIGLENES... 83., 84., 92., 121–122. o.

30. A kormánybiztos irányításával hat újjászervező bizottság alakult a MÚOSZ tagjainak felülvizsgálatára. A kiküldött három ezer kérdőívre kétezer-háromszázötven kérelem érkezett. A vissza nem küldött kérdőívek címzettjeinek egy része emigrált vagy börtönben ült. A kizárások és elutasítások után a MÚOSZ taglétszáma kétezer-száz volt. MÚOSZ-közgyűlés, Siklósi Norbert beszámolója. Megjegyzendő, hogy a különböző forrásokban némiképp eltérő adatok szerepelnek.

31. A hírigényre jellemző, hogy 1958. február–márciusban, amikor a január elsején életbe lépő papírkorlátozás következtében csökkent a lapok példányszáma, és ezzel párhuzamosan a napilapoknál szinte megszűnt a remittenda, a megyeszékhelyeken és a nagyobb városokban reggel hét–kilenc óra után már nem lehetett újságot kapni. A laphiány Budapesten is botrányokat okozott. „*Vasárnaponként előfordul, hogy egyes olvasók Zuglóból végigjárnak a Keleti-ig az újságárusokat, hogy Népszabadságot vásárolhassanak.*” Szirmai István feljegyzése a sajtó papírkorlátozásának hatásáról, 1958. március 8. MOL MDP–MSZMP IrO, 288. f. 22. cs./1958. 1. ő. e.

32. „*Pártos, elvi riportok, cikkek mellett szaporítani kellene az indirekt cikkek számát.*” Kivonat a Politikai Bizottságnak a *Népszabadság* 1957. évi munkájáról folytatott vitájából. MOL MDP–MSZMP IrO, 288. f. 22. cs./1958. 1. ő. e. – „*Műsoraink többsége indirekt lesz abban az értelemben, hogy eltekintve a választás előtti naptól, közvetlenül nem arra fog buzdítani, hogy szavazzunk a Népfontra. [...] Semmiféle elvi engedményt nem te-*

hetünk az elmaradott, ingadozó rétegek és elemek megnyerésére. Vigyázzunk azonban arra, hogy az elengedhetetlen nézetek leplezésénél ne a durva hang, hanem a meggyőző érvelés domináljon.” Választási agitáció a rádió műsoraiban. MOL MDP–MSZMP IrO, 288. f. 22. cs./1958. 6. ő. e.

33. A *Magyar Nemzet* megjelenésével kapcsolatos tervezet. MOL XIX-A-24B 4/1957. Cseh Gergő Bendegúz kutatásából.

34. MOL MDP–MSZMP IrO, 288. f. 22. cs./1958. 6. ő. e.

35. Javaslat a külpolitikai tájékoztatásról. MOL MDP–MSZMP IrO, 288. f. 22. cs./1959. 1. ő. e.

36. MÚOSZ-közgyűlés, 1958. június 1. 156. o. MÚOSZ Irattár.

37. 26/1959. (V. 1.) Korm. számú rendelet a sajtóval kapcsolatos egyes kérdésekről. – 4/1959. (VI. 9.) M. M. számú rendelet a sajtóval kapcsolatos egyes kérdésekről szóló 26/1959. (V. 1.) Korm. számú rendelet végrehajtásáról. – Az Elnöki Tanács 1959. évi 17. számú törvényerejű rendelete a sajtójogi büntetőrendelkezésekről.

Tatár Sándor

FILOZÓFUS-SÉTÁK

I

Micsoda hitvány librettó szerint élünk!

Vajon Isten *maga* írja
ezeket a librettókat?

Brrr! A hőstenor még nevetségesebb,
mint a szubrett.

Ez, mondjuk, még némi elégtétel lehet
a szubrettnek.

– Na jó, talán nemcsak a szubrettnek. –
De mi lehet vigasz (konformizáló tényező)
a filozófnak?